

Estratègia local pel Dret a l'Alimentació

Ajuntament de Manresa

Document elaborat amb el suport de la Diputació de Barcelona

Índex

1. Introducció	3
2. Marc de referència.....	5
3. Situació de partida dels recursos alimentaris a Manresa	8
4. Pla de treball.....	13
5. Necessitats alimentàries detectades.....	14
6. Estratègia pel dret a l'alimentació de Manresa.....	22
7. Proposta d'accions pel Dret a l'Alimentació.....	24
8. Bibliografia.....	36

1 Introducció

Aquest document conté l'estratègia pel Dret a l'Alimentació que des de l'Ajuntament de Manresa es vol impulsar. Aquest és el punt de partida per poder adoptar estratègies actives i compartides que permetin identificar les oportunitats per construir un sistema alimentari sostenible, segur, resiliència, saludable i d'accés universal.

Es fa necessari disposar d'una política alimentària única i compartida, construïda amb la participació de tots els agents, des de la producció d'aliments fins als consumidors i consumidores passant per les indústries d'elaboració, transformació i distribució, com també la venda i la restauració.

El document que aquí us presentem ha estat fruit d'un treball de col·laboració entre l'Ajuntament de Manresa amb diferents entitats del territori que treballen el Dret a l'alimentació com una de les seves línies de treball. Hem comptat amb la col·laboració i participació de les següents entitats:

- Càritas: representada pel Sr. Ignasi Perramon
- Residència Rosa Oriol i Plataforma d'Aliments: representada pel Sr. Jose Antonio González,
- Fundació Santa Clara i Plataforma d'Aliments: representada per la Sra. Pilar Mascaró,
- Creu Roja: representada per la Sra. Alba Franch i la Sra. Anna Bosch.
- Xarxa de Sobirania Alimentària de Catalunya Central: representada per la Sra. Rosa Binimelis,
- Ateneu Cooperatiu de Catalunya Central i Mengem Bages/ representant de la Xarxa de suport de Valldaura: representada per la Sra. Alba Rojas.
- PDC AV Font dels Capellans: representat pel Sr. Xavier Puertas
- Associació de veïns La Balconada: representat per la Sra. Irene Herbera.

Aquest document, que s'ha realitzat amb el suport de Diputació de Barcelona i l'empresa consultora adjudicatària, Col·lectiu d'Analistes Socials (D- CAS) pretén descriure la situació alimentària al voltant dels serveis de distribució d'aliments, elaborant un mapa de serveis de distribució d'aliments, s'han analitzat les dades quantitatives recollides en l'informe així com la opinió de persones expertes.

Ha estat realitzat entre els mesos de setembre de 2020 i juliol de 2021 i ha comptat amb la implicació directa de les següents persones de l'Ajuntament de Manresa:

- Mariona Homs Alsina: Regidora d'Acció i Inclusió Social.
- Josefina Ramírez: Cap de Secció de Serveis Socials
- Montse Gómez: Cap d'Unitat. Serveis Socials Bàsics
- Arantxa Pons: Tècnica d'Inclusió Social.

- Rosa de Paz: Tècnica de Cooperació
- Angèlica Cuadros: Tècnica de Salut.
- Elisenda Solsona: Cap de la Unitat de Sanitat.
- Ariadna Cucurella: Tècnica d'Economia Social.
- Roser Alegre: Regidora del grup municipal Fem Manresa.

Per part de la Diputació de Barcelona, hem comptat amb l'assessorament de la Sra. Anna Jardí i la Sra. Pilar Ceña i per part de l'empresa consultora adjudicatària, Col·lectiu d'Analistes Socials (D-CAS), la Sra. Raquel Moreno.

Els **objectius principals** que es volien aconseguir són:

- **Analitzar les necessitats d'alimentació de la població i la seva cobertura amb els recursos existents.**
- **Obrir un procés de reflexió amb professionals de diferents àrees municipals i entitats vinculades a projectes d'alimentació per definir una estratègia conjunta de garantia del dret a l'alimentació a persones en situació de vulnerabilitat**

Per al desenvolupament d'aquests objectius es va dissenyar un Pla de treball que preveia la realització de diverses sessions de treball amb una comissió composta pels professionals de les diferents àrees municipals i entitats vinculades a l'alimentació a Manresa exposades amb anterioritat.

Aquesta comissió s'emmarca dins del **Consell d'Acció i Inclusió Social de l'Ajuntament de Manresa**, òrgan de participació creat a finals de l'any 2020.

En el Consell es varen proposar quatre reptes a desenvolupar, un d'ells era el d'Atenció Social Integrada, el qual alhora es va dividir en dues comissions: una d'elles reflexiona sobre la pobresa i la inclusió social a la ciutat de Manresa; i l'altra, anomenada **"Dret a l'alimentació"**.

2 Marc de referència

Definició del dret a l'alimentació

Existeixen diverses definicions del concepte “dret a l'alimentació” que aclareixen el seu significat i abast. Una de les més emprades i complertes és la que va desenvolupar en Jean Ziegler, exrelator especial pel Dret a l'Alimentació de l'ONU en el 2001:

Dret a tenir accés, individualment o col·lectivament, de manera regular, permanent i lliure, sigui directament o mitjançant la compra en diners, a una alimentació qualitativa i quantitativament adequada i suficient, de manera que es correspongui amb les tradicions culturals de la població a les que el consumidor pertany i que garanteixi una vida física i psíquica, individual i col·lectiva, lliure de por, satisfactòria i digna.

Aquesta definició no només fa referència al dret a menjar o cobrir les necessitats alimentàries, sinó també té en compte el COM les cobrim, i que amb aquest COM no estiguem d'alguna manera sacrificant o minvant altres drets com la dignitat, la participació, l'autonomia, la llibertat... El concepte dret a l'alimentació doncs no fa referència únicament a la ingesta de calories, sinó que hi podem trobar altres dimensions tal i com descriuen Tendero i Pomar a l'Observatori DESC (2014):

- **Accés a l'alimentació adequada:** implica que ha d'estar a l'abast de totes les persones i que el cost personal o familiar per a la seva adquisició no ha de posar en perill la provisió i la satisfacció d'altres necessitats bàsiques.
- **Adequació:** no només en quantitat i qualitat, també tenint en compte les característiques culturals, climàtiques, l'edat, les condicions de vida, l'ocupació, etc.. de les persones.
- **Sostenibilitat:** tot garantint que el dret a l'alimentació de la població actual no comprometi o posi en risc el dret a l'alimentació de les generacions futures.
- **Participació:** dels diferents agents implicats en el desenvolupament d'accions i de polítiques encaminades a avançar en la garantia d'aquest dret, al llarg de tota la cadena alimentària. Inclouent al conjunt de la ciutadania en tant que consumidors/es i especialment a les persones que pateixen inseguretat o vulnerabilitat alimentària.

Un enfocament basat en els drets

L'atenció a les necessitats alimentàries de la població, enteses aquestes des d'aquesta perspectiva més àmplia, és quelcom que ateny a diversos agents del territori. No obstant, els Serveis Socials Bàsics, per la seva proximitat a la ciutadania i per trobar-se en primera línia d'atenció, són els que reben les demandes, copen les situacions d'exclusió i en conseqüència dels qui s'espera una resposta.

En els darrers anys, i a conseqüència de les crisis que s'han anat sobreposant -la última provocada per la COVID-19- els Serveis Socials Bàsics es troben en un moment de saturació que els obliga a donar respostes reactives a situacions que són urgents, a treballar en el curt termini. En conseqüència, el Sistema Català de Serveis Socials s'ha vist avocat a desenvolupar una funció molt centrada en la gestió de prestacions a causa de l'elevat nombre de demandes derivades de necessitats materials per a la subsistència, entre elles l'alimentació (PESS 2020-2024). S'allunya així cada vegada més d'una intervenció proactiva, preventiva i comunitària.

Amb objecte de revertir aquesta intervenció, altrament reduccionista de les necessitats alimentàries (1), alguns autors proposen el desenvolupament de polítiques alimentàries amb un Enfocament Basat en Drets (EBD), seguint el plantejament de les Nacions Unides (2).

L'EBD és un marc conceptual per al procés de desenvolupament humà que es presenta com una alternativa als plantejaments utilitaristes (consumidor) i als centrats en les necessitats (beneficiari) utilitzats fins ara, ja que en l'EBD la persona deixa de ser beneficiària de prestacions per esdevenir titular de drets i deures (ciudadà) (3).

Les persones, en ser relegades a consumidores dels serveis que se'ls dispensa se'ls priva també del control de les pròpies vides, se les situa en espectadores de les seves necessitats, experimentant així una manca de respecte que les converteix en invisibles i no se les té en compte com a autèntics éssers humans (4).

Aquesta reducció de la identitat de les persones en receptores o usuàries d'ajuts alimentaris no fa sinó mantenir les relacions de desigualtat social. Deixar enrere aquests mecanismes restrictius de la identitat i substituir-los per altres que reconguin el ple dret, en tota la seva multidimensionalitat, pot activar processos de canvi i inclusió social (5).

Una de les principals característiques de l'EBD consisteix a identificar els diferents actors que intervenen en la garantia d'un determinat dret, i a definir-ne els seus rols, és a dir les seves responsabilitats i obligacions. Només així la ciutadania pot exigir comptes (6).

L'EBD prioritza les persones que es troben en situació de vulnerabilitat i no té per objecte l'eradicació de la fam o la malnutrició, sinó les causes que les generen. És per aquest motiu que els Serveis Socials requereixen de la complicitat i el treball coordinat amb altres agents del territori per tal de, conjuntament, fer front i denunciar els desequilibris de poder i les desigualtats que produeix i que es produeixen en el sistema alimentari i que són l'arrel de l'exclusió alimentària.

D'altra part, unes polítiques alimentàries sostenibles que tinguin en compte l'alimentació des de les seves múltiples vessants (social, cultural, relacional, territorial, laboral, etc) no són excloents d'aquelles altres polítiques assistencials, urgents i focalitzades a reduir la pobresa i que garanteixen un accés digne a la necessitat més bàsica i biològica d'alimentar-se.

L'accessibilitat és allò que més directament interpel·la als Serveis Socials, a causa de la deficiència d'altres sistemes de protecció social, però abordar el dret a l'alimentació únicament des de polítiques assistencials, sense tenir en compte altres aspectes com la salut, el medi ambient i la participació no permet anar a les causes que generen l'exclusió i desenvolupar o exigir accions més estructurals i a llarg termini.

D'altra part l'accés a l'alimentació de la població no pot mantenir-se en el marc de la solidaritat i la caritat, depenent de la voluntarietat i les donacions de la ciutadania, la restauració o les empreses del sector alimentari. Cal construir projectes sostenibles en el temps i pressupostàriament, que donin una resposta adequada i a l'alçada de les necessitats de la població, que apoderi als seus protagonistes i els doni suport per desenvolupar les seves pròpies estratègies des de la innovació i la creació de valor social (7).

En el següent quadre presentem, de manera esquemàtica les idees exposades:

Garantir l'accés a l'alimentació

Visió focal
Reactiva
Curt termini- URGENT
Reduccionista
Sistema de protecció social
Subsistència
Perspectiva Necessitats/ assistencial (beneficiari)
Acte biològic
Pobresa
Garantia de rendes
Aliments en espècie per casos específics
Accions conjunturals
Conseqüències

Garantir el Dret a l'alimentació

Visió global (perifèrica)
Proactiva
Mig i llarg termini
Holista
Altres àmbits (treball transversal)
Sostenibilitat
Perspectiva drets (ciutadà)
Acte biològic, social i cultural
Exclusió
Diversitat de polítiques
Solucions estructurals
Causes

3 Situació de partida dels recursos alimentaris a Manresa (mapa de recursos)

A continuació presentem el mapa de recursos que s'ha realitzat a partir de les dades recollides per l'Ajuntament i la resta d'entitats i àrees municipals que treballen en projectes relacionats amb alimentació a Manresa. Les dades corresponen a l'any 2020.

La informació queda recollida en 4 categories:

- Distribució d'aliments no cuinats
- Distribució d'aliments cuinats
- Prestacions econòmiques per a la compra d'aliments
- Altres

Distribució d'aliments no cuinats:

Existeixen diferents entitats que gestionen serveis de distribució d'aliments al municipi de Manresa.

- La Plataforma d'Aliments que gestiona el Convent de Santa Clara i que atén un promig de 2000 famílies l'any derivades de Serveis Socials de l'Ajuntament. No obstant, per la situació d'excepcionalitat provocada per la crisi de la COVID-19, durant l'any 2020, es van arribar a pics de 7.000 persones ateses. Es calcula que el cost dels aliments donats durant aquest anys va ser de 1.800.000€. Es tracta d'aliments que van arribar de la Fundació Banc del Aliments i donacions d'empreses i particulars.
- Creu Roja que va atendre a una 430 persones durant tot el 2020
- Pla de Desenvolupament Comunitari La Font que va atendre a unes 200 persones (40 famílies)
- La Xarxa de suport mutu Valldaura que atén a unes 195 persones setmanals. Sense dades del conjunt de persones ateses al llarg de l'any
- Grup de suport mutu del Barri Antic, sense dades al respecte

Distribució d'aliments cuinats

La situació d'excepcionalitat provocada per la crisi de la COVID-19 durant el 2020 va provocar canvis en els servei habituals de distribució d'aliments cuinats que van quedar de la següent manera:

- **Menjador social.** Durant l'any 2020 es va anular el servei del menjador social i es va fer un càterring per emportar per les 159 persones adultes usuàries del servei.
- **Compartim taula per persones grans.** Igual que en el cas anterior, les 10 persones usuàries d'aquest servei van passar a rebre un càterring per emportar. Es calcula que aquests dos serveis van tenir un cost de 53.522€ per l'Ajuntament
- Durant el confinament total s'han repartit molts àpats des de la **Plataforma d'Aliments en col·laboració amb l'escola Joviat**. La Plataforma proporcionava els aliments, l'escola els cuinava, i la plataforma els repartia a 100 famílies de Manresa
- També es va fer **càterring a domicili** per 178 persones grans amb problemes de mobilitat o per cuinar. Aquest servei va tenir un cost de 33.860€
- **Menjadors per alumnat de secundària** gestionat per la fundació AMPANS amb el suport del Departament d'Educació
- **Berenars al centre obert** gestionat per Creu Roja. Aquest atén a 35 infants i té un cost total de 3.932€ l'any.
- **Servei d'Intervenció Socioeducativa municipal** amb berenar i dinar a l'estiu. Que atén a 126 infants i té un cost de 10.260€.

Prestacions econòmiques per a la compra d'aliments

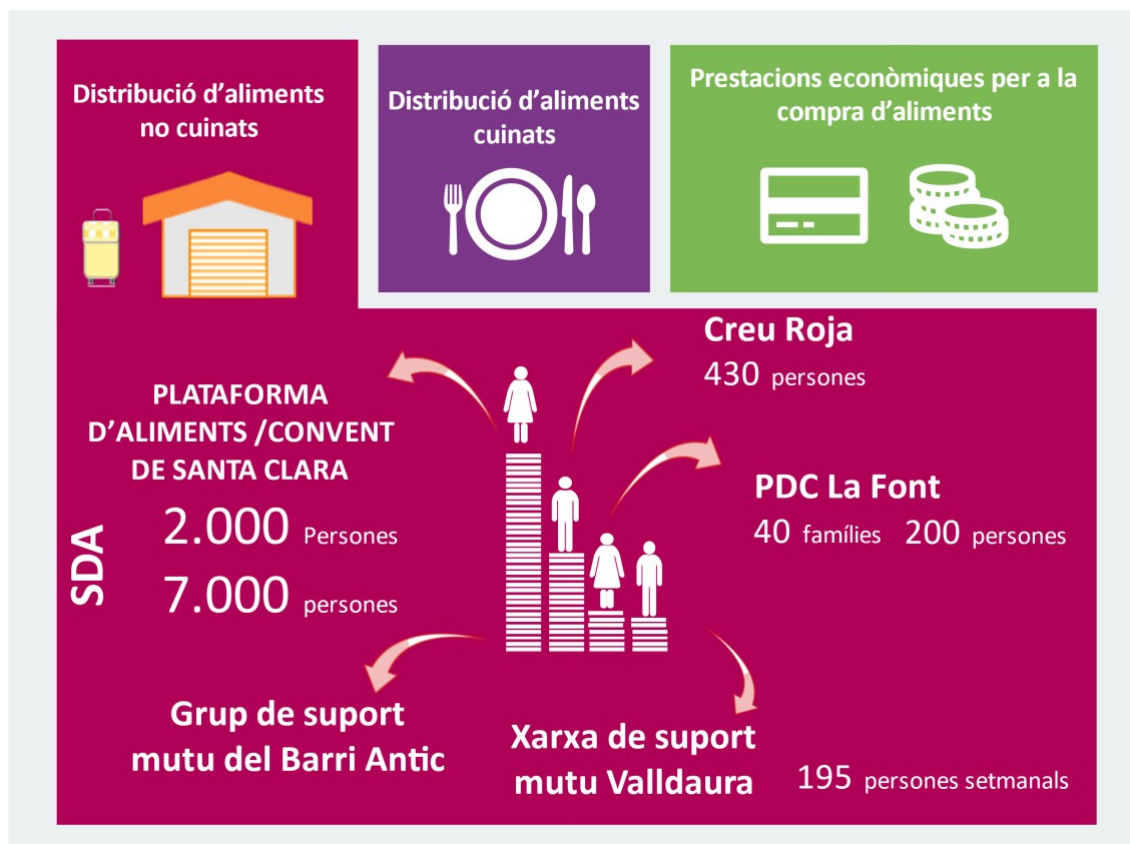
- **Beques de menjador** del Departament amb el 50% d'aportació de l'Ajuntament atorgades a 834 infants per un cost de 176.905€
- **Beques de menjador** de la fundació AMPANS a 25 infants per un import de 10.000€
- **Targetes moneder de:**
 - Ajuntament a 734 famílies per un valor de 110.000€
 - AMPANS a 50 menors escolaritzats
 - Creu Roja a 31 famílies per un valor de 22.848€
 - Càritas a 20 famílies
 - Plataforma d'Aliments a 50 famílies per un valor de 9.000€

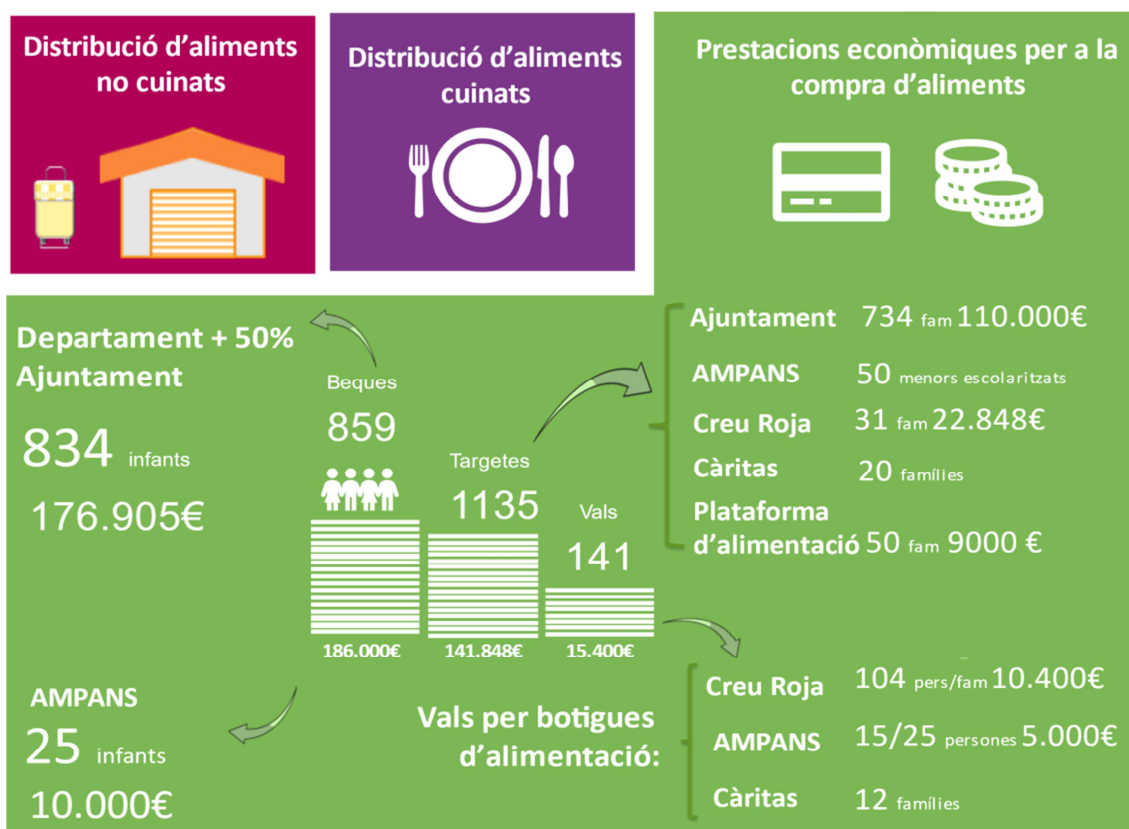
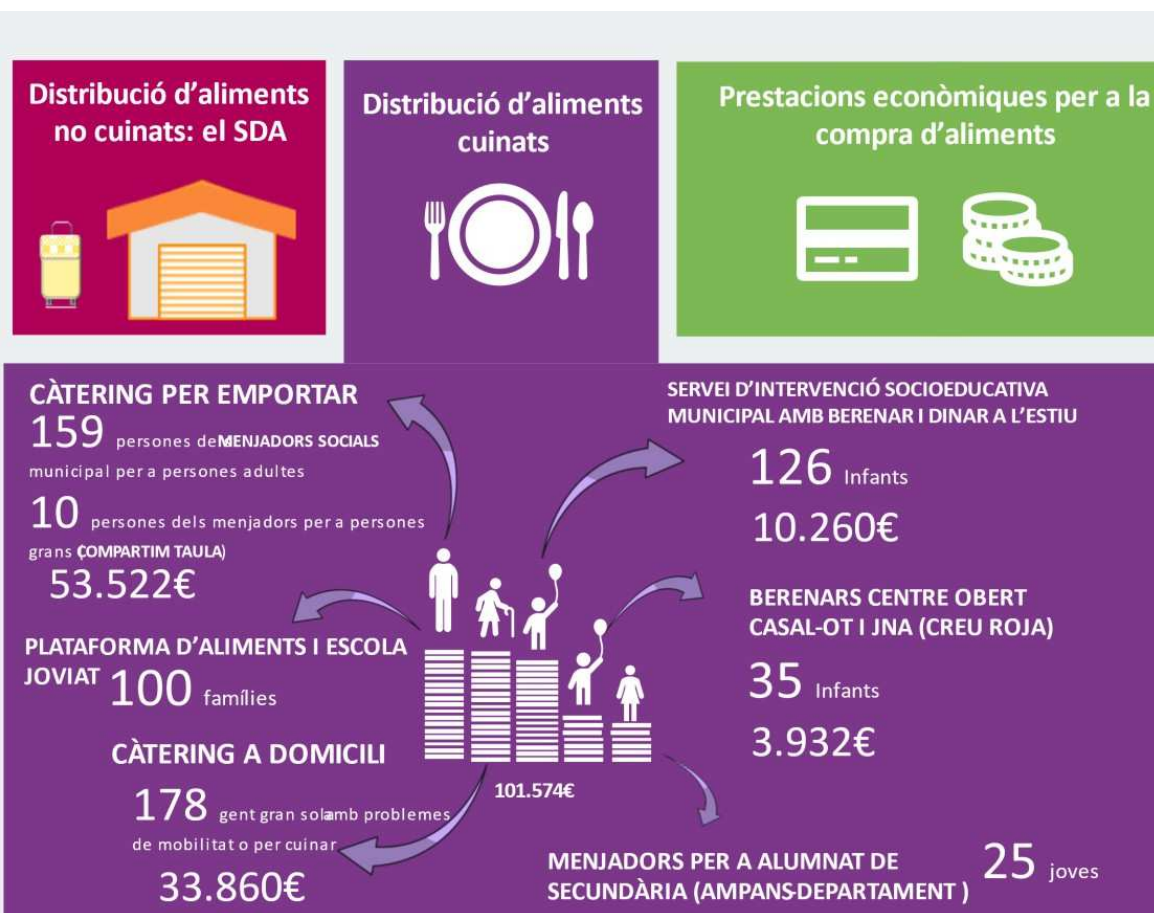
Altres iniciatives alimentàries:

- **Horts comunitaris** impulsats per diferents entitats o projectes

- Horts comunitaris de la Culla
- Horts del Xup
- Horts comunitaris Càritas on també es fa formació
- Horts comunitaris d'Escudines
- Hort 'La Correjola'
- **Projectes de promoció de l'alimentació i estil de vida saludable i seguretat alimentària**
 - Ciutat saludable
 - Tallers impulsats per l'àrea de solidaritat i cooperació
 - Festa del riu. On s'organitza un acte anual per visibilitzar una alternativa de consum des de l'economia social i solidària
 - Festa del Tomàquet, és una setmana dedicada exclusivament a promoure el consum d'aliments de proximitat i de temporada.
- **Projectes d'economia social i solidària**
 - Frescoop
 - Supercoop
 - Obrador compartit

Presentem el mapa de recursos en format infogràfic amb tota la informació sistematitzada:

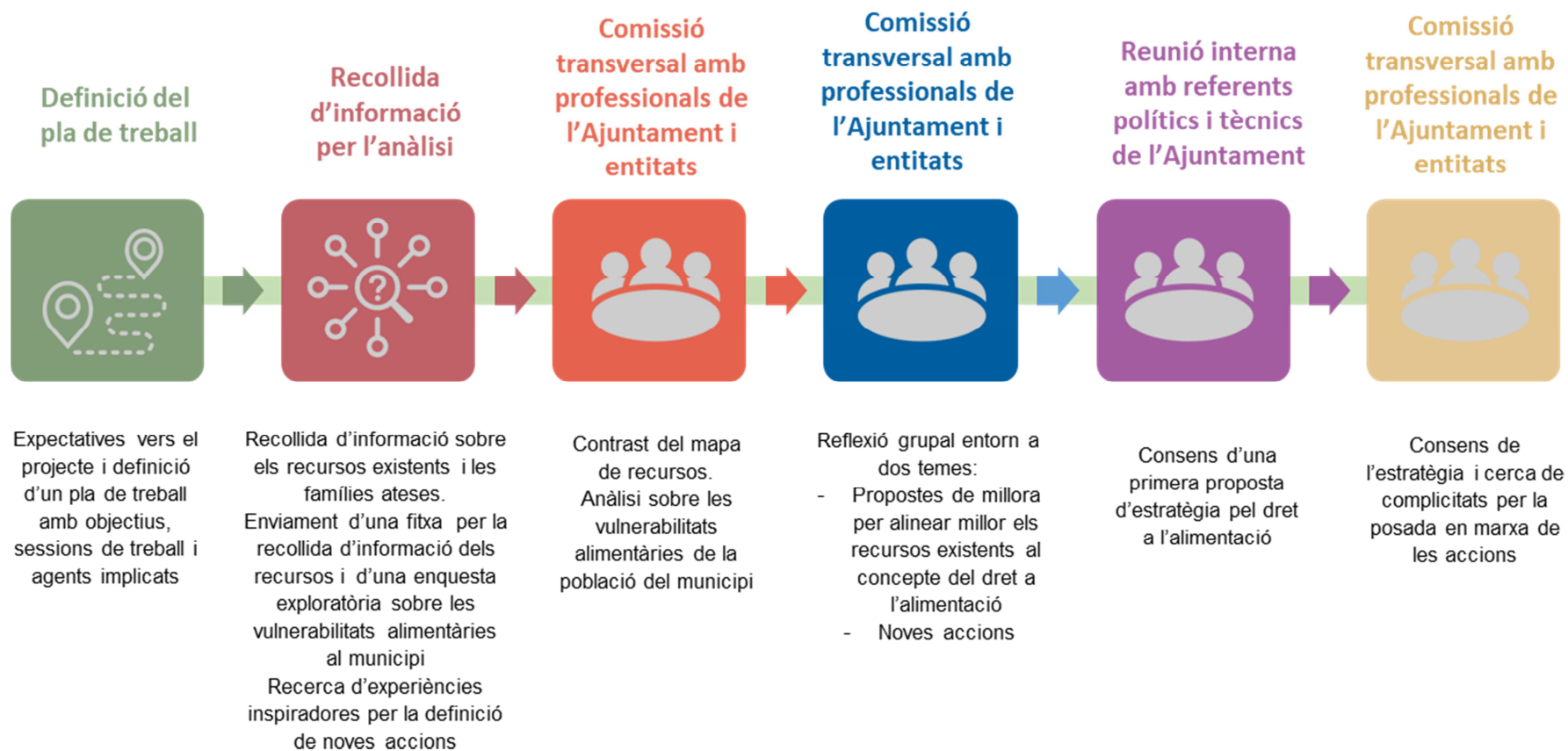

4 Pla de treball

A continuació presentem el Pla de treball que es va desenvolupar durant el procés d'assessorament:

5 Necessitats alimentàries detectades

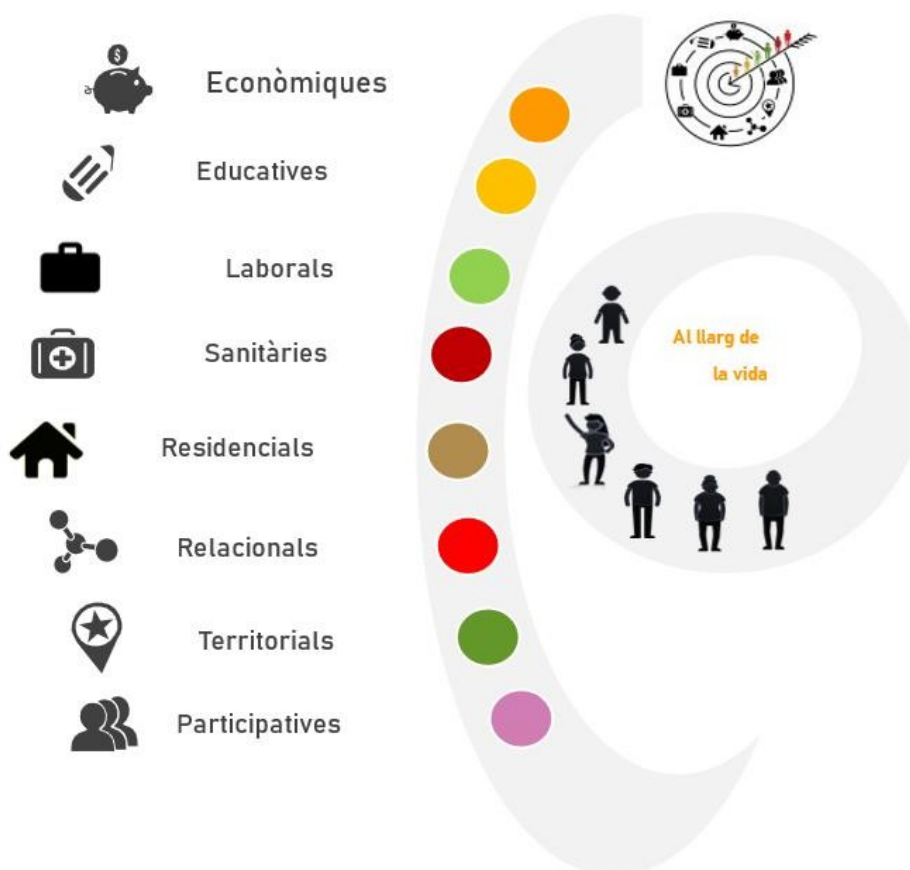
Per poder fer una anàlisi sobre les necessitats i vulnerabilitats alimentàries detectades entre la població de Manresa, es va realitzar una sessió de treball amb la Comissió pel Dret a l'Alimentació.

En les setmanes prèvies a la reunió, es va enviar a alguns agents que conformen la Taula un qüestionari amb l'objectiu de recollir impressions i valoracions quant a les necessitats i vulnerabilitats relacionades amb l'alimentació a Manresa. Partíem d'una primera anàlisi que s'havia realitzat anteriorment amb diversos municipis de la província de Barcelona que posa de relleu que si bé la qüestió econòmica és un dels elements més rellevants que dificulten l'accés a l'alimentació, també hi ha d'altres factors que poden dificultar la forma com s'accedeix a una alimentació adequada. Els resultats dels qüestionaris van ser el punt de partida d'una reflexió que es va presentar i debatre de forma qualitativa durant la sessió.

Per aquesta anàlisi s'ha pres com a referència el marc teòric de la inclusió social, ja que a partir dels 8 eixos o àmbits de la inclusió/exclusió ens podem aproximar i entendre millor les necessitats, precarietats i dificultats alimentàries amb les quals es troba la ciutadania. L'objectiu és reflexionar al voltant de les vulnerabilitats alimentàries i intentar concretar-les per al municipi de Manresa.

A continuació presentem per cadascun d'aquests eixos els resultats de l'anàlisi realitzada i les aportacions de les persones participants.

L'EXCLUSIÓ SOCIAL EN L'ÀMBIT ALIMENTARI

E C O N Ò M I Q U E S

- **Fam oculta**, no és desnutrició, sinó malnutrició. Consum d'aliments de baixa qualitat i poc valor nutritiu perquè són productes més econòmics. Sovint són famílies que tenen ingressos pel treball però que aquests no permeten cobrir totes les despeses i l'alimentació acaba sent un element que es descuida.
- **Dificultat d'accés a aliments específics** més cars com per exemple: productes per a nadons, per al·lèrgies i intoleràncies, etc.
- **Mala alimentació dels infants** per una situació econòmica precària dels seus progenitors.
- **Persones grans tenen pensions molt baixes** que provoquen dificultats d'accés i adequació de l'alimentació.
- Famílies amb necessitats que **no accedeixen a beques de menjador o altres tipus d'ajuts alimentaris** per incompliment dels barems o criteris.
- **Persones grans** que posen pel davant l'ajuda a altres membres de la família **descuidant la seva alimentació**.
- **Dificultats de planificació** de la compra setmanal pel fet d'haver d'anar al dia.
- Famílies amb dificultats per pagar un **habitatge** que tingui les **condicions com per cuinar o consumir els aliments** (nevera, cuina, llum,...). La Plataforma entrega aliment fresc com carn, però hi ha persones que no se la poden endur perquè no tenen nevera per poder conservar-la.
- Especial **afectació a persones d'altres orígens**. Els aliments que s'entreguen no s'adeqüen als costums o a les preferències culturals. Hi ha un tema de respecte cultural que caldria garantir i que actualment hi ha un greuge comparatiu.
- Els **serveis de càtering o serveis de distribució d'aliments no tenen en compte les diversitats** alimentàries (vegetarians, orígens o cultures,...). Són els altres els que els diem com s'han d'alimentar.

E D U C A T I V E S

- Infants i adolescents amb mala alimentació **per manca d'hàbits o rutines, d'espais o referents adequats.**
- **Manca d'habilitats o de coneixement** per a la gestió i planificació de la compra i la cuina (especialment en homes).
- L'absència de menjadors a secundària i el pas de pediatria a l'atenció d'adults al CAP, són dos factors que **fan perdre la capacitat de detecció de problemàtiques relacionades amb l'alimentació.**
- **Infants de 0-3 anys** sense prou **hàbits alimentaris** relacionats amb l'autonomia, aliments sòlids, horaris fixos, etc.
- **Rebuig cap a certs aliments per part de persones d'altres orígens** pel desconeixement com cuinar-los.
- **Existeix poca consciència sobre com afecta el nostre consum a l'accés a altres drets** (aigua, treball digne...). No s'analitzen o es tenen en compte les conseqüències del que construïm quan mengem (repercussió ambiental dels aliments que mengem, condicions laborals de les persones que treballen en aquestes indústries, etc.). Aquesta és una reflexió que s'ha de treballar amb tot el conjunt de la població.
- **Alimentació sostenible no només té a veure amb medi ambient, sinó també amb l'àmbit de lo social.** Quines condicions de treball tenen les persones allà on comprem. Per això cal treballar de manera complementària amb altres àmbits.
- Cal donar més voltes a com **treballar l'accés a una alimentació bàsica però seguint uns criteris de sostenibilitat.** No sempre es té en compte. Cal complementar-ho tot i la dificultat.
- **Sensibilitzar, formar i educar** vers la importància de **cuinar de menús equilibrats** i de mantenir uns **hàbits i costums alimentaris saludables.**
- **Potenciar les habilitats i els coneixements** d'aquelles persones que es troben en situació de pobresa però que sí tenen coneixements d'hàbits, cuina i higiene, fent-les pe. formadores d'altres que no tenen aquests coneixements. Reconèixer els diferents perfils i les diferents potencialitats per adaptar les formes de treball.
- **Manca de coneixements i consciència** sobre la importància d'una bona alimentació per part des progenitors. Desconeixement dels **efectes nocius** que té per la seva salut i dels seus fills.
- **Enfortir la comunicació** amb les persones que pateixen **vulnerabilitats alimentàries** per a comprendre la seva situació i poder orientar les accions.
- **Abordar el dret a l'alimentació a ni vell de ciutat en clau global.** Encara que les entitats es dediquin més a la part de vulnerabilitat econòmica, és necessari treballar

d'una manera més àmplia amb el conjunt de la població no només per una qüestió mediambiental sinó també de salut.

- Cal **combinar i complementar la prevenció** a la població general amb **l'atenció directa** a persones en situació de pobresa, per tal de poder anar a les causes que generen aquests desajustos. Per això cal aquesta xarxa de treball.

L A B O R A L S

- **Situacions d'atur** i persones que tot i treballar no poden accedir a una alimentació adequada.
- **Dificultats de conciliació** que porten a una alimentació deficient (àpats ràpids, abús del menjar precuinat, poc equilibrats...)
- **Precarietats, inseguretats i il·legalitats laborals vinculades al sector alimentari:** temporers/es en la recollida de la fruita, treballadors en empreses càrniques, supermercats...
- **Especial atenció a persones sense dret a treballar per manca de documentació:** permís de residència o de treball, persones refugiades. Sovint són persones molt formades i perdem les seves possibles aportacions a la societat.
- Dificultats d'aquelles col·lectius que **tot i formar-se no poden accedir després a cap lloc de treball.**
- **Existència d'estereotips i prejudicis al voltant de les persones d'altres orígens** tot i tenir permís de treball.
- Persones que viuen situacions de vulnerabilitat vinculades a les relacions laborals en general i que afecta al seu accés a l'alimentació. Per exemple, les dones que treballen en tasques relacionades amb la cura de la llar o de persones dependents.
- A Manresa les persones que treballen al sector càrnic no tenen la vulnerabilitat que pateixen pe. a la zona d'Osona. En principi aquí els contractes de les càrniques no són com autònoms sinó com a laborals. Sí que hi **ha treball vulnerable en el que és el suport a granges d'animals** però no els poden contractar perquè no tenen permís de treball.
- Importància de **generar espais adequats** en empreses amb jornades intensives **per poder millorar l'alimentació** de les treballadores i els treballadors.
- S'exposa com a **model a seguir el menjador laboral de l'Hospital de San Joan de Déu-Althaia** perquè ofereix als seus treballadors menjar de qualitat i ben equilibrat a un bon preu (6 euros per àpat, pactat amb el comitè de l'empresa).

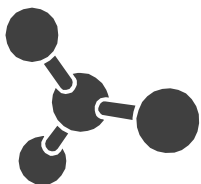
S O C I O S A N I T A R I E S

- Es percep un **augment de malalties o problemàtiques que poden estar vinculades a una mala alimentació**: sobrepès, obesitat, hipertensió, trastorns de la conducta alimentària... Augment generalitzat en les nostres societats, i una desigualtat de classe social.
- Els usuaris dels serveis de distribució d'aliments, poden veure's privats **d'oportunitats educatives**: com traslladar l'ús dels diners als fills/es i els hàbits de compra, com decidir que necessiten els fills/es de 2 anys, com traslladar als fills les tradicions pròpies, etc.
- Els menjadors o serveis de càterring de serveis públics sovint compten amb un tipus de **menú/càterring que tendeix a ser més industrial i ultracongelat**.
- El fet de no poder cobrir unes necessitats bàsiques **afecta a nivell emocional** donat que els fa sentir molt malament. No només als adults, també als infants i adolescents. Aquests últims es veuen amb el greuge d'haver de mantenir aquest 'secret' amb el seu entorn. No poden compartir amb altres persones la seva situació de manca de recursos, un 'secret' que els pot afectar emocionalment de forma severa.
- Es **dona poca importància a l'alimentació en l'escala de valors** de les nostres vides. Cada cop tendim més a la compra i consum d'aliments precuinats. Està més generalitzada la concepció de que **cuinar és una pèrdua de temps**. O bé el teu nivell adquisitiu és alt de forma que pots comprar aliment cuinat de bona qualitat, o optes per productes ultraprocesats industrials que pot afectar a la salut de les persones.
- El **valor del preu dels menús alimentaris** afecta en la **contractació de menjadors col·lectius en serveis públics**. El menú que es compra és més barat, però, segurament de menor qualitat.
- Pel que fa al sector de **restauració**, poder sortir a menjar a un restaurant no significa menjar de qualitat. Per moltes persones, poder anar a menjar fora de casa en família, significar anar a un restaurant de menjar ràpid, més econòmics, on els productes són de molt baixa qualitat.

R E S I D E N C I A L S

- Habitatges que no tenen les **condicions mínimes per a la preparació dels aliments** (manca de subministraments o de material bàsic com pot ser una nevera, cuina, llum...)
- Persones que es troben en situació de **sense llar** (viuen al carrer, habitacions rellogades...) i no tenen condicions ni espai adequat per preparar els aliments i consumir-los.
- La ràtio de professionals en serveis residencials és baix. En conseqüència, no es pot dedicar el **temps necessari a l'espai d'alimentació de les persones que hi resideixen**.
- Persones que ocupen habitatges i no tenen subministraments.
- Famílies que **prefereixen comprar menjar precuinat** i escalfar-ho, per evitar un augment en el cost de subministraments.
- La població **té poca consciència sobre el malbaratament alimentari**. Pèrdua de cultura culinària, i de l'aprofitament dels aliments. Poc coneixement de l'etiquetatge sobre la data del 'consum preferent' i menyspreu als aliments amb data de caducitat propera. Això fa que les persones acabin llençant aliments que estan en bon estat.
- El model de consum imperant ens porta a **comprar més aliments dels que necessitem** i llençar una gran part d'ells per no poder-los aprofitar.

R E L A C I O N A L S

- La manca de menjadors escolars de 12 a 18 anys fa que molts joves no comptin amb **companyia ni supervisió durant els àpats**.
- La **soledat i l'aïllament** que pateixen algunes persones grans els fa perdre l'interès per menjar.
- Les situacions de pobresa comporten **pèrdua de relacions socials per una major dificultat de compartir àpats amb altres persones** (celebracions al voltant d'una taula, sortir a menjar fora amb amistats o familiar, etc.)
- L'**espai de menjador** dels centres educatius no sempre es concep com un **espai relacional**, molt important per la transmissió de valors educatius, així com també d'alimentació adequada.
- La **segregació escolar dificulta la relació i la cohesió social entre la població**. La diversitat de cultures permetria un major coneixement de totes les cultures alimentàries.
- Les **AMPA són un espai ideal per fer formacions** per potenciar hàbits saludables.
- Existeix una **desconfiança als aliments dels menjadors** per por a que no sigui carn

Halal o no sigui carn de poc. Cal més informació perquè “es pensen que els enganyem”.

- Cal posar molta atenció a no reeducar a les persones en base als nostres criteris culturals, i respectar **les decisions de cada família als menjadors escolars o altres menjadors públics sense que se sentin jutjats/qüestionats per la seva tria.**
- **Augmentar la flexibilitat dels menjadors públics per a poder escollir el que vols menjar** (Halal, vegetarià o altres necessitats alimentàries). La manca de flexibilitat en aquest sentit en els menjadors escolars està provocant que algunes famílies no vagin tots els dies al menjador pel menú que hi ha. Aleshores estan esdevenint casos de famílies per a les que el consell comarcal entén que estan desaprofitant la beca i els la treuen (i aleshores l'Ajuntament tampoc la complementa), tot i haver-hi la necessitat econòmica. Els serveis socials, per aquella família ja no poden garantir que **els infants estiguin menjant adequadament**, perquè segur hi ha problemes econòmics.
- S'apunta que el Departament d'Ensenyament sí té **identificats els centres educatius on existeix aquesta flexibilitat** (pe. sí ho fan a la Joviat). El Departament no ho té establert com a obligació (excepte els menjars per celíacs).
- **Caldria millorar els menús escolars no tant de manera focalitzada a determinats col·lectius sinó per millorar les qualitats nutritives dels menús per a tothom.** Per exemple, reduir el consum de carn.

T E R R I T O R I A L S

- Al municipi hi ha **barreres arquitectòniques** (escales, pujades, llunyania dels comerços, nuclis disseminats...) que dificulten la compra o l'accés a serveis públics d'alimentació (menjadors, casals, àpats en companyia...) a persones amb mobilitat reduïda
- El municipi presenta **zones aïllades**, cases desperdigades **a la perifèria**, en les quals no hi ha comerços alimentaris i que estan mal comunicades i amb manca transport públic. És un problema amb gent gran que hi viu.
- Molts comerços (tant cadenes com comerços de proximitat) han fet l'esforç per portar la compra a les llars d'algunes persones durant els mesos de **confinament** i han mantingut el servei posteriorment, .
- També el Convent de Santa Clara porten el **menjar a domicili**.

P A R T I C I P A T I V E S

- Les prestacions i els serveis públics d'alimentació (targetes moneder, menjadors socials, distribució d'aliments, centres dia, residències, escoles...) **no compten amb l'opinió, valoració o participació de les persones usuàries.**
- Existeix **molta desinformació que no fomenta la participació**: d'on prové el que mengem, si és saludable o no, com i quin cost ha tingut produir-ho, com ha arribat aquí, etc.
- Als centres de dia o residències **no es pot escollir el que es menja i això sovint provoca desmotivació pel menjar.**
- Sovint es recull la valoració de les persones ateses, però no es potencia **la participació dels usuaris** en l'elaboració dels menús alimentaris. S'intenten adaptar a les característiques de les persones ateses, però no es fa conjuntament. No es deixa que puguin escollir què menjar.
- Es posa en **dubte el funcionament dels lots tancats d'aliments**. No poden triar què volen o necessiten. A més, també existeix la tendència d'acumular per acumular sense tenir en compte realment què necessito i què menjaré. Això no deixa de ser un malbaratament d'aliments. L'alternativa, que seria l'atenció més individualitzada des dels serveis de distribució d'aliments, implica dedicar molt més temps a cada persona usuària i no poder atendre a tanta gent.
- L'alimentació pot ser una bona excusa per generar **espais de relació i confiança.**
- Famílies que **necessiten ajuda però per estigma o vergonya no van a recollir aliments.**

6 Estratègia pel dret a l'alimentació de Manresa

Després de dues sessions de treball amb les professionals i entitats que formen part de la comissió pel dret a l'alimentació de Manresa, es va configurar i consensuar el que podria arribar a ser l'estratègia pel dret a l'alimentació. Aquesta comptaria amb 7 eixos de treball i 38 accions. Algunes, són accions que ja estan en marxa i d'altres noves. D'aquesta forma s'ha volgut integrar sota un mateix paraigües totes les accions relacionades amb el dret a l'alimentació donant-li així un component més estratègic. Respecte a les accions ja en marxa, s'han integrat dins de l'estratègia les propostes de millora que se van fer durant les sessions per tal d'alinejar millor aquestes accions amb el paradigma del dret a l'alimentació.

Totes les accions s'han relacionat amb els eixos del propi concepte de dret a l'alimentació i amb els de l'exclusió social a partir dels quals es van analitzar les necessitats i vulnerabilitats alimentàries de la població. Aquesta és una forma de dotar l'estratègia d'una major coherència i integralitat.

Per tal d'assentar i posar en marxa l'estratègia, quedaran pendent dons grans reptes:

- Incloure en l'estratègia les accions que ja s'estan duent a terme des d'altres regidories com Ciutat Verda i Mercats. Aquesta pot ser la forma de donar a l'estratègia un component més transversal.
- Tantejar a les entitats sobre els compromisos que estan disposades a fer, és a dir, esbrinar en quines accions poden i volen participar pel seu desplegament
- Establir prioritats i un pla de treball que permeti anar desplegant les accions que s'inclouen dins de l'estratègia

Aquesta estratègia està alineada amb els següents Objectius de Desenvolupament Sostenible:

La proposta d'estratègia per al municipi de Manresa és la que es descriu a continuació:

ESTRATÈGIA PEL DRET A L'ALIMENTACIÓ

MANRESA

ACCÉS A UNA ALIMENTACIÓ SUFICIENT I SALUDABLE PER A LA POBLACIÓ EN SITUACIÓ VULNERABLE

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Accions de detecció de persones que pateixen malnutrició per motius econòmics o socials	Detecció de persones que no s'estan alimentant adequadament per motius econòmics o socials i comprensió de les situacions. Algunes accions que es podrien dur a terme: - Incloure dins del projecte Propers la detecció d'aquests casos a través del petit comerç - Enfortir la comunicació amb persones que pateixen vulnerabilitats alimentàries per comprendre millor la seva situació i possibles causes. Adreçar al recurs que més s'adeqüi a la seva situació - Estudi sobre malnutrició en la infància a Manresa. Detectar casos, comprendre les causes, factors protectors o de risc.	Accessibilitat Adequació Participació	Tots (donat que es tracta d'una tasca de detecció, poden trobar-se factors de vulnerabilitat diversos)	Persones en situació de vulnerabilitat alimentària
Recollida de donacions econòmiques per destinar-les a la compra d'aliments (targetes moneder)	Campanya per la promoció de clients solidaris en supermercats que aporten una mica més en el preu dels productes que compren. El recapte es podria destinar a targetes moneder. Caldria la implicació d'alguna entitat.	Accessibilitat Adequació Participació	Econòmica	Persones en situació de vulnerabilitat econòmica

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Garantir l'alimentació dels infants amb beques durant l'estiu	L'Ajuntament actualment no cobreix a tots els infants que tenen beca. Les famílies dels infants que sí poden gaudir d'aquesta prestació reben una targeta moneder per infants pels mesos d'estiu. 100€ per infants. Es planteja la possibilitat d'ampliar aquests ajuts a més infants que actualment reben beca menjador la resta de l'any	Accessibilitat Adequació	Econòmica	Infants en situació de vulnerabilitat econòmica
Espai de cuina per a persones sense llar o persones sense espai de cuina	Habilitar una cuina per a que les persones sense llar o persones amb llar però sense cuina puguin preparar els seus àpats i menjar en un espai adequat.	Accessibilitat Adequació Participació	Econòmica Residencial	Persones sense llar o amb llar però sense cuina
Serveis de distribució d'aliments (ja en marxa)	Propostes de millora - Recuperar la manera de fer d'abans de la COVID: més atenció personalitzada, poder escollir els aliments... - Recuperar aliments sobrants per distribuir-los als SDA - Enquestes de satisfacció i detecció de necessitats o preferències - Educació o formació en temes d'alimentació * Aquestes accions de millora es podrien implantar a la Plataforma dels Aliments de Manresa i també a la Xarxa de Suport	Accessibilitat Adequació Participació	Econòmica	Persones en situació de vulnerabilitat econòmica
Càterring a domicili (ja en marxa)	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació	Econòmica Salut Residencial	Persones en situació de vulnerabilitat econòmica

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Beques de menjador (ja en marxa)	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació	Econòmica Educatiu	Infants situació de vulnerabilitat econòmica
Targetes moneder (ja en marxa)	Augment de la partida pressupostària de l'Ajuntament i no vinculada a un supermercat. Propostes de millora: Les targetes de Creu Roja estan vinculades a un supermercat concret, hauria de ser oberta a qualsevol botiga per a que la persona pugui escollir on comprar	Accessibilitat Adequació	Econòmica	Persones situació de vulnerabilitat econòmica
Vals d'aliments (ja en marxa)	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació	Econòmica	Persones situació de vulnerabilitat econòmica
Menjador social (ja en marxa)	Propostes de millora - Fer un projecte més social amb una figura d'integrador social que empoderi i acompanyi a la persona usuària. Amb més treball en xarxa i coordinació amb altres serveis. - Fer un espai més acollidor amb més interrelació entre persones.			
Servei d'intervenció socioeducativa municipal amb berenar i dinar d'estiu (ja en marxa)	Sense propostes de millora			

SENSIBILITZACIÓ DE LA POBLACIÓ

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Material de difusió sobre alimentació bàsica, saludable i sostenible	Elaborar un document /infografia amb consells d'alimentació bàsica, saludable i sostenible. Que també inclogui receptes bàsiques amb aliments essencials adreçat a col·lectius vulnerables en diferents idiomes (per evitar desconfiances)	Adequació Sostenibilitat Participació	Educatiu Relacional Participació	Població en general
Cicle de xerrades i tallers al voltant de l'alimentació saludable sostenible	Algunes poden ser impartides per professionals i d'altres poden ser espais més d'intercanvi on les persones puguin intercanviar receptes, consells o estratègies. Els temes a tractar poden ser: • Alimentació saludable • Consum responsable d'aliments • Estratègies per optimitzar la compra setmanal • Contra el malbaratament alimentari Les AFAs i les direccions dels centres educatius poden ser bons difusors del projecte Intentar potenciar la participació de persones en situació de vulnerabilitat	Adequació Sostenibilitat Participació	Educatiu Relacional Participació	Població en general
Ciutat saludable	Tallers de sensibilització sobre alimentació saludable i consum responsable a alumnat dels centres educatius. Proposta de millora: Ofertar aquests tallers també a persones en situació de vulnerabilitat	Adequació Sostenibilitat Participació	Educatiu Relacional Participació	Alumnes de 4rt a 6é i de 3er de la ESO

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Accions der sensibilització projecte de solidaritat i cooperació	Projectes de sensibilització : Economia transformadora Drets socials Consum conscient Sobirania alimentària Comerç de proximitat Comerç just	Adequació Sostenibilitat Participació	Educatiu Relacional Participació	Centres educatius i públic en general
Festa del riueconomia i cultura transformadora	Organitza un acte anual que visibilitzaruna alternativa de consum des de l'economia social i solidària. Es conce com un aparador de totes les iniciatives que tenen gane de construir aquest model diferent que vagi a les causes que tenen a veure amb un funcionament general sistèmi o estructural determinat. Proposta de millora: introduir el tema del dret a l'alimentació. Podria ser una part molt visible aprofitant que es fa un cicle d'activitats de diferents temes de consum conscient.	Adequació Sostenibilitat Participació	Educatiu Relacional Participació	Població en general

CONTRA EL MALBARATAMENT ALIMENTARI

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Neveres solidàries	Distribució de neveres per diferents llocs de la ciutat on la ciutadania deixa el menjar que no aprofitarà i les persones que sí ho volen el poden agafar. Hi ha protocols de mesures de Seg. Alimentària. (existeixen a diferents països i també al País Basc, València) Es proposa fer una prova pilot en algun dels barris per veure a posteriori es pogués ampliar a altres barris	Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educatiu Territorial Participació	Públic general
Descomptes a productes amb data de caducitat propera	Incentivar que els supermercats posin a la venda a preus més reduïts aquells productes que tenen una data de caducitat propera	Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educatiu Territorial Participació	Públic general
Espigolar camps	Organitzar grups de voluntaris encarregats d'anar a espigolar camps de la zona. Intentar potenciar la participació de persones en situació de vulnerabilitat Els aliments es podrien distribuir entre els voluntaris i al SDA. Existeixen entitats com l'Associació Espigoladors que ja fan aquest tipus d'accions. Es podria organitzar una reunió amb aquesta entitat i Àrea Medi Ambient de l'Ajuntament per si és possible ampliar l'àmbit d'acció de l'entitat també a la zona de Manresa	Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educatiu Territorial Participació	Públic general
Campanya de sensibilització per evitar el malbaratament alimentari	Dissenyar una campanya de comunicació dirigida a públic general, comerços i restaurants. La campanya s'hauria de centrar en evitar el malbaratament alimentari	Adequació Sostenibilitat Participació	Educatiu Participació	Públic general

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Festes sense malbaratament	Controlar el malbaratament a totes les festivitats de la ciutat. Que estiguin a les clàusules dels permisos que es donen des de l'Ajuntament. Planificar amb antelació que es farà amb els excedents que puguin haver. Aquest aspecte es pot introduir en la instància que han d'introduir les entitats que volen organitzar algun acte a la ciutat Es podria involucrar en la seva organització a persones en situació de vulnerabilitat	Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educatiu Territorial Participació	Públic general
Aprofitament dels excedents alimentaris dels establiments d'hostaleria	Treballar amb el gremi d'hostaleria la possibilitat d'aprofitar l'excedent d'aliments. Existeix la iniciativa <i>good to go</i> a nivell global. Es podria desenvolupar algun tipus d'aplicació servei que permetés difondre entre la població la possibilitat d'adquirir excedents alimentaris a preus més baixos.	Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educatiu Territorial Participació	Públic general
Recuperar excedents alimentaris de menjadors col·lectius	Embassats al buit i repartit a persones en situació de vulnerabilitat. Si el volum fos molt elevat es podria establir un dispositiu específic, sinó podria anar destinat a les neveres solidàries			

L'ALIMENTACIÓ COM A ELEMENT COHESIONADOR

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Dinars comunitaris als barris	Promocionar actes com dinars, trobades culinàries, intercanviar coneixements... aconseguir la participació d gent molt diversa per incentivar, a partir del menjar, el coneixement mutu i la interacció (se'n fa per la Festa Major, a la Balconada o al Nadal però es pot incentivar més). Intentar potenciar la participació de persones en situació de vulnerabilitat	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educació Relacional Participació Territorial	Públic general
Cuines comunitàries als barris	Pensat com un espai on cuinar i menjar de forma comunitària, aquesta es podria nodrir d'excedents alimentaris tot i que no exclusivament. Amb excedents d camp o del mercat. Podria ser una oportunitat per a la creació de llocs de treball. La cuina podria comptar amb repartiment a domicili per a persones que viuen en habitatges més aïllats i tenen dificultats de mobilitat.	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educació Relacional Participació Territorial	Públic general
Tallers de cuina de diferents cultures	Taller pràctic impartit per persones de diferents cultures però que tinguessin en compte que siguin menús sostenibles, de baix cost i nutritius	Adequació Sostenibilitat Participació	Educació Relacional Participació	Públic general
Sensibilització sobre la cuina arreu del món	Adreçat a infants petits dels centres educatius per tal d'educar sobre el tipus d'alimentació dels diferents països/cultures	Adequació Sostenibilitat Participació	Educació Participació	Públic general

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Xarxantirumors al voltant del menjar arreu del món	Campanya de la Xarxantirumors per canviar els estigmes relacionats amb l'alimentació o rumors relacionats amb les targetes moneder o els bancs d'aliments.	Adequació Sostenibilitat Participació	Educació Relacional Participació	Públic general
Trobades interculturals al voltant del menjar	Potenciar les trobades interculturals per donar a conèixer la cultura, la cuina,... Trencar estereotips, prejudicis, apropaments. Especialment en el Ramadà, pe. preparar un lftar amb la comunitat.	Adequació Sostenibilitat Participació	Educació Relacional Participació	Públic general
Compartim Taula (ja en marxa)	Proposta de millora Ampliació del programa a d'altres espais com Hospital de Sant Joan de Deu de la Fundació Althaia	Accessibilitat Adequació Participació	Econòmic Relacional Participació Territorial	Persones en situació de vulnerabilitat

POTENCIAR UNA ALIMENTACIÓ SALUDABLE A ESPAIS COL·LECTIUS

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Millorar les qualitats nutritives dels menjadors públics	Fer propostes de millora als menús dels menjadors escolars així com a d'altres serveis públics que contemplin alimentació com són menjadors de residències de gent gran o discapacitat, centres de dia, serveis d'atenció domiciliària etc. Alguns elements de millora podrien anar en la línia de: alimentació saludable no malbaratament i consum de proximitat.	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat	Educació Sociosanitari	Infants que dinen als centres educatius així com altres persones usuàries de serveis públics que contemplen alimentació
Menjadors laborals	Generar espais adequats en empreses amb jornades intensives per poder millorar l'alimentació de les treballadores i els treballadors. Evitar el malbaratament	Adequació Sostenibilitat	Laboral Relacional	Públic general
Menjadors a secundària	Buscar fórmules per poder oferir espais per menjar als centres de secundària on els alumnes puguin portar el seu menjar o comprar-lo. Això també permetria continuar amb beques de menjadors dels alumnes que en gaudien durant l'etapa de secundària.	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat	Educatiu Relacional	Alumnes de secundària
Menjador al centre obert (ja en marxa)	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat	Educatiu Relacional	Infants del centre obert

POTENCIAR EL CULTIU D'ALIMENTS

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Horts comunitaris	Actualment hi ha diversos projectes d'horts comunitaris per a persones en risc d'exclusió: • La Culla • Càritas • Escodines • La Corretjola Es proposa fer més difusió d'aquest projecte i obrir més espais en existir ja una llista d'espera. Fer especial difusió entre les persones en situació de vulnerabilitat. Aquest podria ser un projecte comú amb Medi Ambient de l'Ajuntament.	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Educatiu Territorial Relacional Participació	Públic general
Espai test agrari per joves agricultors	Viver d'empreses a la pagesia	Sostenibilitat Participació	Econòmic Laboral Territorial Relacional Participació	Pagesos
Dinamització del regadiu	Amb la intenció d'afavorir la reconversió a horta de proximitat	Sostenibilitat Participació	Econòmic Laboral Territorial Relacional Participació	Pagesos

PROJECTE D' ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

Proposta	Descripció de la proposta	Àmbit Dret a l'alimentació	Àmbits d'exclusió social	Perfils diana
Frescoop	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Laboral	Públic general
Supercoop	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Laboral	Públic general
Obrador compartit	Sense propostes de millora	Accessibilitat Adequació Sostenibilitat Participació	Econòmic Laboral	Públic general

7 Bibliografia

- 1 Llobet, M., Duran, P., Magaña, C., Muñoz, A., García i Piola, E. *Précarisation alimentaire, résistances individuelles et expériences pratiques: regards locaux, régionaux, transnationaux*. (2020).
- 2 Institut de Drets Humans de Catalunya (IDHC). (2018). Drets Humans i Desenvolupament. L'enfocament Basat en els Drets Humans en la Cooperació al Desenvolupament. Barcelona.
- 3 Vilà, A. *Dret als serveis socials. Contingut i garanties*. Dins de Pelegrí, X. (comp.). *El futur dels serveis socials*. (2019). Editorial Hacer.
- 4 Sennet, R. *Respect in a world of inequality* (2003). New York: W. W. Norton (edició castellà: El respeto. Sobre la dignidad del hombre en un mundo de desigualdades. Anagrama, 2006)
- 5 McAll, C. Bringing equality down to earth: food, identity reduction and the five dimensions of well-being. A Llobet, 2020
- 6 De Schutter, O. *A rights revolution: Implementing the right to food in Latin America and the Caribbean*. (2012).
- 7 Paget, A. *Community supermarkets could offer a sustainable solution to food poverty*. (2015). Demos: London.

"Aquesta estratègia està alineada amb els següents Objectius de Desenvolupament Sostenible:

